

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію **Лілії Володимирівни Лемець**

«Символи в поезії Івана Франка: лінгвостилістичний аспект»

(Дрогобич, 2018. – 230 с. комп'ютерного набору),

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

За останні десятиліття увагу мовознавців дедалі більше привертають проблеми співвідношення мови та культури, зв'язки мови із духовно-культурним контекстом часу, а також визначення місця людини та культури в суспільстві. Саме тут безпосередньо виявляються різноманітні системи цінностей духовного життя конкретного народу та специфічні риси осмислення явищ дійсності, що передбачає властиві їм опорні концепти, архетипи, образи, символи.

Проблема символів у канві художніх творів кінця XIX – початку XX століття, зокрема Івана Франка, досі не набула належного теоретико-практичного осмислення і текстологічної інтерпретації. У лінгвістиці бракує ґрунтовних теоретичних досліджень, а також праць, присвячених вивченню механізмів формування символізацій, зокрема з погляду взаємодії екстра- та інтралінгвальних чинників, що стало б важливим етапом у розв'язанні проблеми функціонування символів в етнонаціональному й індивідуально-авторському контекстах. Дослідження Л. В. Лемець «Символи в поезії Івана Франка: лінгвостилістичний аспект» не тільки вносить нові, свіжі ідеї щодо розв'язання цієї проблеми, а й є актуальним з огляду на такі моменти: по-перше, наукова розвідка є першою спробою ґрунтовного аналізу символіки Івана Франка з позицій лінгвостилістики; по-друге, розширення дослідницьких парадигм, вироблення нових методологічних підходів відкриває нові можливості пізнання такого складного поняття сучасної гуманітаристики, як символ; по-третє, дослідження поетичних текстів Івана Франка завжди на часі і наукові твердження авторки є вагомими для франко-

знавчих студій, оскільки дають поштовх до переосмислення духовних, націєтвірних та загальнолюдських цінностей у творчості письменника.

Наукові положення, які обґрунтовує Л. В. Лемець, засвідчують безсумнівну новизну роботи, оскільки вперше комплексно проаналізовано в лінгвостилістичному аспекті символи в поетичній творчості Івана Франка з урахуванням їх полісемійності й поліфункціональності, з'ясовано особливості механізму формування символів у досліджуваних текстах, зокрема і з погляду ролі автора у процесах символівикористання й символотворення. Напрямок і результати дослідження відповідають науковій темі кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Український мовний простір: лінгвокогнітивний, лінгвокультурологічний та лінгвопоетичний аспекти».

Науковий апарат дисертації збалансований: коректно визначено мету, об'єкт та предмет дослідження. Відповідно до задекларованої мети («дослідити феномен символіки І. Франка в лінгвостилістичному аспекті, з'ясувати місце словесних символів у системі образних засобів поетичного тексту та мовотворчості загалом» (с. 21 дис., с. 2 автореф.) авторка визначає 5 завдань: «1) з'ясувати основне коло теоретичних проблем, що виникають при вивченні символів як універсальної естетичної та лінгвостилістичної категорії; 2) визначити мотиваційні (екстра- та інтерлінгвальні) чинники й логіко-семантичний механізм формування основних і периферійних символічних значень у поетичному дискурсі І. Франка; 3) виокремити найчастотніші архетипні знаки авторського мовомислення, простежити діапазон їхніх символічних значень та особливості авторської трансформації через взаємодію з феноменами ментального й оказіонального рівнів; 4) дослідити біблійні (головно – християнські) символи як базові категорії трансцендентного світовідчуття, що об'єктивують морально-етичні інтелектуальні й культурологічні константи та формують важливі етнонаціональні смисли; 5) схарактеризувати символні значення-новотвори в системі авторського поетичного дискурсу» (с. 21 дис., с. 2 автореф.).

Фактологічна база дисертації репрезентативна – Л. В. Лемець здійснила вибірку контекстів з аналізованими одиницями не лише за повним виданням творів І. Франка (у 50 т.), а й за сучасним виданням творчого доробку письменника (у 3 т.), що містить твори, «незручні» для радянської ідеології та які суперечили образу «Вічного революціонера». Дисертантка використала ґрунтовну й вичерпну теоретичну та лексикографічну бази – видання з лінгвістики, філософії, міфології, релігії, семіотики, культурології, літературознавства, фольклористики, словники символів та енциклопедії.

Не викликає заперечень методологія дослідження: для розв’язання поставлених завдань Л. В. Лемець застосувала описово-тематичний, аналітичний, інверсійний, системно-структурний, компаративний, індуктивний, дедуктивний, функціональний методи і прийоми та методи семантико-стилістичного аналізу і стилістичної інтерпретації, що уможливило виявлення символів у поетичних текстах І. Франка, реконструювання їх мотиваційної основи, дослідження семантичного ядра символів та периферії, простеження особливостей функціонування символів, визначення їх значення та ідейно-образної структури, функційного наповнення в тексті.

Аналізована дисертація має чітку структуру, обумовлену завданнями та методикою дослідження: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (286 найменувань), списку лексикографічних джерел (46 найменувань), списку використаних джерел (5 найменувань) та додатку – списку опублікованих статей за темою дисертацій. Відзначимо, що більше 50 % наукових праць, на які покликається Л. В. Лемець, видані після 2000 року, що засвідчує глибоку обізнаність авторки з усіма сучасними тенденціями українського символознавства, а вичерпна і різнопланова лексикографічна база дослідження забезпечує наявність важливої для тлумачення символу фонові інформації.

Перший розділ **«Теоретичні засади вивчення символу як універсальної естетичної категорії в контексті художнього дискурсу»** (с. 25 – 60) розкриває неоднозначне поняття символу з позицій

лінгвофілософії і літературознавства та лінгвостилістики. Л. В. Лемець цілком слушно визначає філософію як фундамент, на якому представники різних шкіл та галузей знань формували розуміння символу як явища та розвивали свої концепції. Переосмислення духовної спадщини та відтворення її ідеалів є вічними об'єктами пошуку філософії і культури, складником якої є і художня література. Авторка ретельно проаналізувала праці античних, німецьких, українських, російських філософів, фольклористів та культурологів і дійшла висновків про неоднотайність теорій символу в різних царинах науки, індивідуальність і необмеженість символічного потенціалу поетичного слова та його реалізації (с. 38).

Дисертантка обрала для себе не надто простий об'єкт дослідження – символи – категорію, що завжди перебувала на перетині всіх можливих наукових пошуків, і у підрозділі 1.2. робить цікаву спробу встановити лінгвостилістичну природу символу з погляду взаємодії понять, що перетинаються із символом: знак, образ, міф, архетип, алегорія, розкрити основні терміни сучасного символознавства: символ, словесний символ, словесний символічний образ, слово-символ, символічне значення тощо.

На особливу увагу заслуговує підрозділ 1.3. «Методологія дослідження символів Івана Франка», у якому дисертантка вичерпно описала застосовані у роботі загальні та власне лінгвістичні парадигмальні і міжпарадигмальні методи дослідження. Зважаючи на неусталеність теорії дослідження символу, на яку вказує авторка (с. 50), доречним і важливим є власне визначення символу: «полісемічна культурологічно зумовлена одиниця мовомислення, семантичне ядро якої репрезентоване експліцитними (пряме номінативне, переносні) та імпліцитними символічними семами, що виникають на основі переосмислення, асемантизації чи семантичного зміщення експліцитних і безпосередньо корелюють з феноменами архетипного, етноментального та індивідуального (оказіонального) рівня» (с. 55 дис., с. 6 автореф.). У дисертації авторка послуговується також поняттям «символема», уточнюючи уведе-

ний раніше в науковий обіг термін власним трактуванням як «синкретичної одиниці мовомислення, у якій домінує символічна сема» (с. 58).

Від ґрунтового історіографічного та методологічного огляду авторка переходить до власне аналізу символів у поетичній інтерпретації І. Франка.

Другий розділ **«Архетипні символи в поетичній інтерпретації Івана Франка»** (с. 61 – 124) розкриває суть поняття «архетип» (2.1) і найчастотніші символи-архетипи в творчості поета, зокрема *вогонь, світло, сонце* (2.2), *кров* (2.4), *змія* (2.5), а також *міфони́ми*, що стали архетипними в досліджуваних текстах (2.6). Дисертантка слушно міркує про національно-культурну інтерпретацію та індивідуально-авторське переосмислення названих архетипних символів, неоднозначність їх тлумачень, розвиток розгалужених семантичних полів. Правда, зацікавлює відсутність традиційних українських архетипів *води, землі, світового дерева* тощо, хоча, можливо, вони не належать до частотних і продуктивних символів у поетичних творах І. Франка. Безперечно, уваги заслуговують підрозділи 2.2.1. і 2.3., присвячені символам *вогонь – слово* та символізації лінгвокультурам *слово – мова*, що є домінантами індивідуально-творчого, буття І. Франка, постають як «ціннісні світоглядні константи» поета (с. 122). Л. В. Лемець, аналізуючи символічне значення архетипів, послідовно з'ясовує мотиваційні чинники становлення символу, ядро та периферію, вказує на національні та okazіональні особливості функціонування, авторську трансформацію символічного значення. Слушними є висновки авторки про те, що архетипи – потужний пласт у символічному світі І. Франка, «оригінальність Франкового мовостилю виявляється не в традиційному поєднанні, а в динамічному синкретизмі автологом і символом, їхньому філігранному осмисленні» (с. 123).

У третьому розділі **«Біблійні символи в системі поетичного мовомислення Івана Франка»** (с. 125 – 188) дисертантка зосереджує увагу на біблійному символіпросторі поетичного мовомислення поета, позначеного ментальним біблієцентризмом і ґрунтовною культурологічною ерудицією. Л. В. Лемець детально аналізує символічний потенціал теонімів

та біблієонімів (*Бог, Господь, Ісус Христос, Матір Божя, Богородиця, Каїн і Абель, Пилат, Лазар, Соломон, Йосиф, Марія Магдалина, Мойсей, Самсон, Даліл*) номени святих *Микола і Варвара* (3.2), підкреслюючи роль Франка у збагаченні цього символпростору національними штрихами та індивідуальними інтерпретаціями, для розуміння якого авторка засвідчила наявність відповідного історико-культурного тезаурусу та блискуче знання наукового доробку письменника.

Із погляду лінгвостилістики проаналізовано і наскрізні компоненти поезій Івана Франка – символні значення лексем *дух, душа, серце*-, біблійні символами *віра, надія, любов* в авторській художній транскрипції, символіку лексеми *хрест* та *гріх*. Як і в другому розділі, авторка скрупульозно визначає мотивацію символу, ядерну та периферійну зони, указує на національні й оказіональні особливості функціонування, авторські новотвори. Цінними для роботи і подальших досліджень у царині символології і франкознавства є окремі висновки дисертантки: «Образно-символічні характеристики досліджених символом у І. Франка трансформуються в асоціативно-символічні комплекси, модифікуються в конкретних художніх варіантах, кожен з яких, зберігаючи зв'язок із первинним лексичним значенням, водночас семантично ускладнюється і «працює» на гармонійну цілісність тексту, збагачує національну систему образного мовомислення» (с. 193), «Символи у поезіях І. Франка постають як особливі знаки глобального мистецького осягнення світу автором, які сприяють інформативній насиченості поезії, створюють її інтелектуальне підґрунтя, глибоку смислову перспективу» (там само).

Загальні висновки цілком відображають задекларовані завдання, засвідчують незаперечні здобутки дисертантки. Важливими видаються перспективи подальших досліджень як із погляду теоретичного дослідження лінгвістичної природи символу, так із погляду лексикографічного – багатий і різноплановий матеріал дисертації може бути використаний для укладання «Словника символів Івана Франка».

Відзначаючи загальний високий науковий і методологічний рівень рецензованої праці, висловимо кілька міркувань дискусійного характеру:

1. У першому розділі дисертантка окреслює основні терміни сучасного символознавства: *символ*, *словесний символ*, *словесний символічний образ*, *слово-символ*, *символічне значення* тощо, переконливо розкриваючи історію їх вивчення і становлення, й акцентує увагу на термінах *символема* й *образон*. На нашу думку, потребує роз'яснення паралельне використання термінів *символ* – *символема* – *образ-символ* – *знак-символ* – *слово-символ* щодо характеристики архетипних і біблійних символів, а також термінів *символічне значення* та *символьне значення*.

2. Суперечливими вважаємо окремі приклади для ілюстрацій символічного значення слова, наприклад, на с. 78 авторка говорить про *вогник*, подаючи приклад із лексемою *свічка* (...вільне слово в поезії «На ріці вавилонській – і я там сидів» уподібнюється до вогника («Вольне слово в душі, наче *свічку*, гашу»)), символему *любов* ілюструють приклади із лексемами *полюбить*, *полюбивши*, *любити* (с. 164 – 165), *любіте* (с. 168), *віру* – *вірши* (с. 169), *надію* – *не надійся* (с. 173).

3. У підрозділі «2.5. Архетипна символіка лексеми *змія*» авторка, крім задекларованої, розкриває і символічні значення лексем *дракон*, *упир*, *черв'як*, *хробак*, *павук*, вказуючи на цілі асоціативно-символічні комплекси, багатство поетичного бестіарію І. Франка, говорить власне про семантико-символічне поле *змія*, то, можливо, це варто було б зафіксувати і в назві підрозділу.

4. Робота написана доброю літературною мовою, відповідає нормам наукового стилю мовлення, проте іноді трапляються технічні і стилістичні огріхи (с. 1, с. 12 автореф.).

Висловлені міркування не стосуються загальної концепції роботи, її структури, рівня лінгвістичного аналізу досліджуваного матеріалу чи якості отриманих результатів, які мають високу теоретичну й практичну цінність.

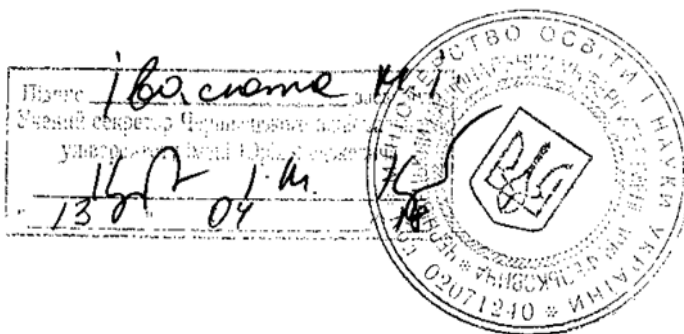
Варто відзначити належну апробацію результатів дослідження – доповіді на 5 міжнародних та 3 всеукраїнських конференціях, самостійно отримані результати та висновки дисертації викладено у 14 публікаціях, із яких 7 – у фахових виданнях України, 1 – у закордонному збірнику наукових праць, 6 – у різних наукових виданнях України. Підкреслимо також ідентичність автореферату й основних положень дисертації.

Дисертація «Символи в поезії Івана Франка: лінгвостилістичний аспект» – це ґрунтовне, цілісне дослідження цікавої й актуальної проблеми з отриманими новими, науково обґрунтованими результатами теоретичного та прикладного характеру, що сукупно є суттєвими для української символології, лінгвостилістики, лінгвокультурології, цілком відповідає спеціальності 10.02.01 – українська мова, профілю спеціалізованої вченої ради К 36.053.02, п. 11 та п. 13 „Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 (зі змінами); вимогам до оформлення дисертації (Наказ Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017), а її автор – Лемець Лілія Володимирівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри історії та
культури української мови
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Івасюта М. І.

Відрук надійшов
до спецради К 36.053.02
16.04.2018р.
Учений секретар спецради
/ В. В. Котови